

Scheppen of scheiden?

Een reactie op het artikel van Martin Baasten

Ellen van Wolde

Het onderwerp van de oratie die ik op 9 oktober 2009 uitsprak aan de Radboud Universiteit Nijmegen heeft veel belangstelling gekregen, niet alleen in krantenartikelen, maar ook in tijdschriften zoals *Met Andere Woorden (MAW)*. Met name door krantenkoppen als ‘Openingszin Bijbel klopt niet’ en ‘God schiep de aarde niet’ is er een vertekend beeld ontstaan van wat ik heb gezegd en geschreven. Blijkbaar is het niet makkelijk te begrijpen wat mijn wetenschappelijk onderzoek naar de betekenis van *bārā* in de Hebreeuwse Bijbel precies inhoudt.

Graag reageer ik op de kritiek op mijn hypothese die Martin Baasten heeft gegeven in *MAW* 28/4, december 2009. Ik wil eerst de hoofdlijn in mijn redenering en onderzoek nog een keer verhelderen. Daarna ga ik in op de kritiek van Baasten.

1 Hoofdlijn in het onderzoek naar de betekenis van *bārā* in Genesis 1:1

1.1 Redenen voor een hernieuwd onderzoek

Eenieder die wil vasthouden aan de betekenis van *bārā* als ‘scheppen’, zal een antwoord moeten formuleren op de volgende vragen: (1) hoe verhoudt dit ‘scheppen’ in vers 1 zich tot de inhoud van de verzen 6-7 waarin God de hemel maakt; (2) hoe verhoudt dit ‘scheppen’ in vers 1 zich tot de inhoud van de verzen 9-10 waarin God de aarde tevoorschijn laat komen; (3) waarom betekent de intensieve (Pi’el) vorm van *bārā* ‘omkappen’ (van bomen) en hoe verhoudt deze betekenis van de intensieve vorm zich dan tot de normale of niet-intensieve (Qal) vorm van *bārā* zoals die in Genesis 1 voorkomt;¹ (4) hoe is het verschil te beschrijven in de betekenis van de werkwoorden *bārā*, *āsā* en *bādal* en (5) is er een verklaring voor het feit dat zowel *bārā* als *āsā* zeven keren in deze tekst voorkomt? Deze en andere vragen waren voor mij reden om de betekenis van *bārā* aan een nader onderzoek te onderwerpen, en wel in drie achtereenvolgende stappen: een taalkundig, een tekstueel, en een comparatief onderzoek. De resultaten hiervan zijn recent gepubliceerd.² De nu volgende samenvatting wijst terug

naar de taalkundige, tekstuele en comparatieve studies in deze publicaties.

1.2 Samenvatting van de resultaten van de analyse

Taalkundig onderzoek betreft de studie van woorden en zinnen als eenheden in de grammatica van een taal en als eenheden die een bepaalde betekenis hebben. Te bestuderen is dan welk temporeel proces het werkwoord *bārā*, het werkwoord *āsā* en het werkwoord *bādal* uitdrukken. Taalkundig onderzoek toont aan dat:

- het werkwoord *āsā* een temporeel proces uitdrukt met een beginsituatie waarin een subject aanwezig is, terwijl er nog geen object aanwezig is. Door het handelen van het subject komt het object tot ontstaan of tot bestaan. In de eindsituatie bestaat het object. Dit komt overeen met wat wij ‘scheppen’ noemen. Dit werkwoord komt voor in Genesis 1 met God als subject in de verzen 7 (object: hemel), 16 (hemellichamen), 25 (landdieren), 26 (mens), 31 (alles), 2:2 (zijn werk), 2:2 (al zijn werk).
- het werkwoord *bādal* een temporeel proces uitdrukt waarin in de beginsituatie een subject aanwezig is en twee (of meer) onderscheiden objecten aanwezig zijn. Door de handeling van het subject worden deze reeds bestaande objecten op ruimtelijke afstand van elkaar geplaatst.³ De eindsituatie is die waarin de reeds eerder bestaande objecten zich in de ruimte op een afstand van elkaar bevinden. Dit werkwoord komt in Genesis 1 voor met God als subject in vers 4 (objecten: licht en duisternis) en in vers 7 (wateren onder en wateren boven).⁴
- het werkwoord *bārā* een temporeel proces uitdrukt waarin in de beginsituatie het subject God aanwezig is en een object aanwezig is dat gedacht is als één geheel; het subject verricht een handeling ten opzichte van die eenheid waarmee hij twee (of meer) objecten ruimtelijk van elkaar scheidt. De eindsituatie is er een waarin deze twee (of meer) objecten zich op ruimtelijke afstand van elkaar bevinden.

Tekstueel onderzoek van Genesis 1:1-2:4a laat zien dat dit laatste temporele proces voorkomt in vers 1, waarin God handelt ten opzichte van de (aan het begin van het verhaal reeds bestaande) watermassa en daarin twee componenten – de hemel en de aarde – op ruimtelijke afstand van elkaar plaatst. Daarna komt het voor in vers 21, waarin het startpunt van handelen de waterdieren zijn die als eenheid worden gedacht en die worden gescheiden naar plaats. De *tanninim* of zeemonsters worden als dieren die de onderaardse wateren bewonen, gescheiden van de vissen die de zeeën bewonen en van de vogels die de lucht bewonen. De derde en vierde keer dat *bārā* voorkomt, in vers 27a en

▲ De Schepping, uit: *Historie des Ouden en Nieuwen Testaments [...]*, Amsterdam 1700.

Foto: NBG/Sandra Haverman

27b, wordt de mens gedacht of voorgesteld als onlosmakelijk verbonden met God (vers 26), en vanuit die eenheid door God op afstand geplaatst. Blijkens de verzen 26 en 28 is die plaats van de mens op aarde. In vers 27c staat het werkwoord *bārā* voor de zesde keer. Hier wordt de mens die tot op dit moment nog gedacht is als eenheid ‘mens’, gescheiden in een mannelijk en vrouwelijk wezen. Tot slot, de zevende keer dat *bārā* voorkomt, in Genesis 2:3, geeft dit werkwoord een temporeel proces aan dat start bij de tijdseenheid week, waarin God de zevende dag scheidt van de overige zes weekdays. Op grond van deze taalkundige en tekstuele gegevens is de hypothese opgesteld dat het werkwoord *bārā* een scheiding in de ruimte aangeeft. Dit is te vertalen in het Nederlands met woorden als ‘scheiden’, ‘uiteen plaatsen’, ‘op afstand van elkaar plaatsen’ enzovoort. Deze betekenis van de Qal-vorm van *bārā* als ‘scheiden’ kan worden vergeleken met de intensieve of Pi‘el-vorm van *bārā*, die voorkomt in Jozua 17:15,18 waar de Pi‘el van *bārā* het omkappen van bomen aangeeft, zodanig dat er een open plek in het bos ontstaat;⁵ en in Ezechiël 21:24 waar de Pi‘el van *bārā* zowel verwijst naar de plek waar wegen zich scheiden als naar het omkap-

pen van bomen op die wegscheiding zodat er een open plek ontstaat.⁶ Onmiskenbaar drukt de Pi'el-vorm de intensieve betekenis uit van *bārā* (Qal) 'uiteenplaatsen'. De richtvraag van de comparatieve analyse is vervolgens of zo'n idee van scheiding aan het begin van een scheppingsverhaal überhaupt gedacht kon worden in die tijd en cultuur. En wat blijkt? In vele Sumerische en Akkadische teksten bestaat het beeld van het begin van de kosmos waarin een godheid een ruimtelijke scheiding aanbrengt tussen de hemel en de aarde. En in aanvulling op wat ik in mijn oratie heb gezegd, kan ik ook vermelden dat vele Egyptische teksten het beeld kennen van de godheid Sju die de hemel optilt van de aarde en blijvend afgescheiden of op afstand houdt. Genesis 1:1 past feilloos in deze oudoosterse voorstelling van het allereerste begin waarin de godheid als eerste handeling een ruimtelijke scheiding maakt tussen de hemel en de aarde.

1.3 Conclusies

Deze achtereenvolgende stappen in het onderzoek maken het plausibel dat het werkwoord *bārā* in Genesis 1:1-2:4a een proces van ruimtelijke scheiding aangeeft oftewel een op afstand plaatsen van fenomenen die voorafgaande aan deze handeling nog gedacht of voorgesteld waren als eenheid. Dit werkwoord komt zeven keren voor in Genesis 1:1-2:4a. Dat in deze tekst Gods handeling van scheiding naast die van schepping (ook zeven keer) zo'n belangrijke rol speelt, is te verklaren uit het feit dat priesters de auteurs of redacteurs van deze tekst zijn geweest. De priesters in het oude Israël waren verantwoordelijk voor de heiligheid van de tempel, voor de cultus, voor het naleven van de voedselvoorschriften en reinigingsrituelen, voor het onderhouden van de sabbat. Met andere woorden, zij waren verantwoordelijk voor alles wat de scheiding van heilige en niet heilige zaken betreft, voor onderscheiden en differentiëren; zij moeten ervoor zorgen dat de verschillende elementen elkaar niet ruimtelijk overlappen. Vandaar ook dat in de priesterlijke geschriften in de Bijbel het volk Israël en zijn God gescheiden moeten blijven van de andere volkeren en van de anderen goden. Dat zij een scheppingsverhaal hebben geschreven of geredigeerd waarin scheiding naast schepping een belangrijke rol speelt is in deze optiek zeer begrijpelijk. De consequentie van dit onderzoek naar het werkwoord *bārā* in Genesis 1:1-2:4a is niet dat Genesis God niet als schepper beschrijft. Alleen staat dit scheppen niet met het woord *bārā* weergegeven, maar met het werkwoord *'āsā*. En Genesis 1:1 bevat geen beschrijving van de schepping van de hemel en de aarde maar van iets dat daaraan voorafgaat, namelijk van een proces van scheiding in de watermassa. De consequentie van dit onderzoek is ook niet dat het scheppingsverhaal in Genesis 1 zich nu te weinig zou onderscheiden van de andere oudoosterse scheppingsverhalen. Het verschilt daarvan

op sommige onderdelen wel en op andere onderdelen niet. Zo worden scheiding en schepping in Genesis 1 niet weergegeven als een groot gevecht tussen de goden (zoals in Enuma Elisj waarin het verhaal van de schepping van de kosmos is ingebed in de strijd tussen de goden), of van de strijd van de godheid met een oermonster (zoals in Ugarit), of een verhaal waarin de natuurfenomenen als goden worden voorgesteld (zoals men in Egypte niet het onderscheid in 'dingen' in de natuur kent, maar ze personifieert als goden: de aarde is gepersonifieerd in de godheid Geb, de hemel in de godheid Nut en de atmosfeer in de godheid Sju). Ideeën die Genesis 1 deelt met oudoosterse voorstellingen zijn onder meer het wereldbeeld dat niet tweeledig (hemel en aarde) was, maar drieledig (hemel, aarde, *tehom*), het idee van een oeroceaan (*tehom*), van oermonsters (*tanninim*) die in deze oeroceaan leefden, ideeën over vruchtbaarheid van plant, mens en dier enzovoort. Het is dus steeds nader te bepalen waarin bijbelse teksten wel of niet op onderdelen overeenstemmen met oudoosterse opvattingen. Daarin verschillen de bijbelteksten onderling ook van elkaar. Kortom, deze studie naar de betekenis van het werkwoord *bārā* in Genesis 1:1-2:4a heeft geleid tot de hypothese dat *bārā* 'scheiden' of 'uiteenplaatsen' betekent. Deze conclusie kan dienen als hypothese voor nader onderzoek van de overige 46 bijbelteksten met *bārā*. Elke tekst met *bārā* zal opnieuw in zijn eigen context bestudeerd moeten worden met het oog op een toetsing van deze nieuwe hypothese.

2 Reactie op de punten van kritiek van Martin Baasten

Aangezien ik de tekst van het artikel van Martin Baasten in *Met Andere Woorden* (28/4) op de voet zal volgen, is het wenselijk deze tekst bij de hand te houden. De kopjes en paginanummers verwijzen naar de tekst van Baasten.

2.1 Waar gaat het over? (p. 3-4)

Wat ik in mijn oratie gezegd heb, is door Baasten in de eerste paragraaf van zijn artikel incorrect weergegeven. Allereerst ben ik niet, zoals hij meent, mede op grond van de oudoosterse scheppingsmythen tot de conclusie gekomen dat de beginsituatie er een is van water, maar op grond van Genesis 1:1-10 zelf. Ten tweede beweer ik niet dat de aarde ongevormde chaos is. Het verbaast me zeer dat Baasten dit zegt, omdat er in de rede drie pagina's aan *tohu wavohu* zijn gewijd en in de afsluitende conclusie staat dat deze woorden volgens mij 'ongefundeerd en ongegrond' betekenen. Ten derde zeg ik ook niet dat scheppen een proces is dat bestaat uit een voortdurende scheiding van de dingen, maar dat God in vers 1 eerst een scheiding in de ruimte vol water aanbrengt

en dat hij daarna in de verzen 3-31 schept door te spreken (*'āmar*), te maken (*'āsā*), en te scheiden (*bādal*). Bovendien zorgt God er in deze verzen voor dat de gemaakte fenomenen op hun beurt de scheiding in stand houden (de hemellichamen scheiden dag en nacht op aarde) of zich in gescheiden soorten voortplanten (planten, dieren). Ten vierde beweer ik niet dat God de bestaande chaos scheidde, maar wel dat hij in het water een scheiding aanbracht, zodat in de ontstane ruimte de hemel en de aarde gemaakt kunnen worden. Ten vijfde, ik heb alleen mijn studie van *bārā* als nieuw gepresenteerd, niet dat van de andere onderdelen (ik verwijs dan ook naar andere exegetische literatuur). Telkens bij deze andere onderdelen vermelden dat ze niet nieuw zijn, komt dan ook flauw over.

Kortom, bijna elke zin in deze weergave van mijn oratie is onjuist. Op grond hiervan mij vervolgens bekritisieren ervaar ik als misleidend. Het kan de lezer slechts op het verkeerde spoor zetten.

2.2 Is er iets nieuws onder de zon? (p. 4-5)

In paragraaf 2.1 (p. 4) verwijst Baasten naar Holmstedt. Inderdaad, Rasji, Baasten en vele anderen hebben in het verleden gewezen op de *status constructus* verbinding van het woord *bereshit* en het zinsdeel dat volgt. Het vernieuwende van Holmstedt is echter dat hij aantoonde dat het hier niet om een asyndetisch gesubstantiveerde zin gaat (zoals Baasten aangeeft), maar om een beperkende betrekkelijke bijzin. De verschillen zijn tweërlei: de zin is volgens Holmstedt niet gesubstantiveerd ('in het begin van de scheiding'), maar een verbale zin ('in het begin waarop God scheidde'), en het feit dat het hier om een beperkende bijzin gaat. De verbale bijzin beperkt het zelfstandig naamwoord 'begin'. Dat laatste heeft aanzienlijke consequenties voor het verstaan van deze tekst. Dit maakt Holmstedt duidelijk aan de hand van Psalm 7:16: 'Hij groef een put en viel in de put die hijzelf gemaakt had.' In het Hebreeuws ontbreekt het lidwoord bij de tweede genoemde put ('hij viel in put') en ook ontbreekt het betrekkelijk voornaamwoord in de bijzin. Er staat dus letterlijk 'Hij viel in put hij zelf maakte'. Deze betrekkelijke bijzin dient om duidelijk te maken dat het hier niet ging om alle putten, maar alleen om die put die hij gegraven had. Zo gaat het in Genesis 1:1 niet om alle beginnen, of om het absolute begin in de tijd, maar alleen om het begin van de handeling die in de beperkende relatieve bijzin staat weergegeven met het werkwoord *bārā*: 'in het begin waarop God de hemel en de aarde scheidde'. De vertaling die Baasten geeft is die van hemzelf en komt overeen met de vertaling die hij eerder in het tijdschrift *Alef Beet* publiceerde. Die is inderdaad niet nieuw. Maar deze verschilt aanzienlijk van wat Holmstedt zegt en diens visie is wel nieuw.

In de derde paragraaf (2.3) gaat het over de ongevormde chaos. Ik ben het geheel met Rasji (en vele andere exegeten) eens dat het water voorafging aan de schepping. Ik ben het niet eens met de gelijkstelling van water met chaos en wijd drie pagina's aan de uitleg van de woorden *tohu wawohu* als 'ongefundeerd en ongegrond'. In het bijbelse wereldbeeld staat de aarde als een aardschijf op zuilen,⁷ echter de situatie die vers 2 beschrijft gaat vooraf aan deze fundering van de aarde door God. De aarde is op dit moment nog bedekt met water. Baasten had meer aandacht aan deze drie pagina's moeten besteden, want nu heeft hij een onjuiste weergave gegeven van mijn oratietekst.

In de vierde paragraaf (2.4) formuleert Baasten kritiek op mijn zin 'in alle bijbelvertalingen, commentaren en studies van Genesis 1 gaat men ervan uit dat het woord *bārā* 'scheppen' betekent, waarbij scheppen gedefinieerd wordt als 'iets maken dat voorheen niet bestond'. Inderdaad, ik had in plaats van het woord 'alle' beter 'verreweg de meeste' kunnen gebruiken. Echter, ik zeg niet dat iedereen zegt dat *bārā* 'scheppen uit het niets' betekent. Ten onrechte stelt hij mijn zinsnede 'iets maken dat voorheen niet bestond' gelijk met 'scheppen uit niets'. Integendeel, ik zeg dat het startpunt water is.

2.3 Betekent *bārā* 'scheiden'? (p. 6-11)

Hier komen we bij de kern van het betoog. Baasten meent dat ik op grond van de Mesopotamische scheppingsverhalen heb besloten dat het in Genesis 1:1 om de scheiding van de hemel en de aarde gaat. Dat is een onjuiste voorstelling van zaken. Zoals boven reeds vermeld heb ik daartoe besloten op grond van een taalkundige analyse van Genesis 1 zelf.

Baastens verwijzing naar het verhaal van *Gilgamesh, Enkidu en de onderwereld* is nogal selectief. Het punt van onderzoek is of in alle zeven genoemde Sumerische en Akkadische teksten (en de andere vijf waarnaar in de voetnoten verwezen wordt) de beginhandeling van de godheid ten opzichte van de hemel en de aarde gedacht wordt als 'scheiden' of niet. En dat is inderdaad het geval. En daarbij wordt het werkwoord *bad* of *parāsu* gebruikt om die scheidende handeling van de godheid ten opzichte van de hemel en de aarde uit te drukken. Naast deze genoemde oud-Mesopotamische teksten zijn ook recentere Babylonische teksten te noemen (*Enuma Elish*) en Egyptische sarcofaagteksten, die eveneens de beginhandeling van de goden als 'scheiden van de hemel en de aarde' benoemen. Tegen die achtergrond is het nogal vreemd om in *Gilgamesh en Enkidu en de onderwereld* het werkwoord *bārā* alleen te laten corresponderen met een werkwoord *sur*, 'afpalen'.

In zijn alinea over Ovidius zegt Baasten dat er meer woorden zijn die in het verband met schepping worden gebruikt, 'vormen', 'maken', 'bouwen', 'schei-

den’, ‘voortbrengen’ enzovoort. Dit raakt voor mij de kern waar het om gaat. Wanneer mensen zich een beeld van de schepping proberen te vormen, maken ze zich voorstellingen die gebaseerd zijn op metaforen. Bij het woord ‘bouwen’ (Hebreeuws *bānā*) wordt een metaforische voorstelling van een bouwwerk gebruikt en wordt scheppen vergeleken met het bouwen van een huis, paleis of stad. Bij het woord ‘vormen’ (Hebreeuws *jāšar*) uit stof (zie Genesis 2:8) wordt gebruik gemaakt van de metafoor van een boetseerder; bij het woord ‘uitspannen’ (Hebreeuws *nāṭā*) wordt aan de schepping gedacht in termen van het uitspannen van de hemel als een tent. Mijn stelling is dan ook dat wanneer een auteur het woord *bārā* gebruikt, deze de schepping voorstelt in termen van ruimtelijke scheiding. Al deze woorden behoren tot het semantische veld van scheppen/maken, alleen zij ‘conceptualiseren’ het begin op een verschillende manier. Daarom ook kun je ze niet gelijk aan elkaar stellen. Daarom ook kun je *bārā* niet gelijk stellen aan *‘āsā*, ‘maken’, en *bādal*, ‘scheiden’. Je zult ze elk op hun eigen merites moeten beoordelen.

Ten slotte, over de stijlfiguur merisme het volgende. In het Nederlands is ‘van top tot teen’ een goed voorbeeld van een merisme; het gaat dan niet over top-pen en tenen, maar om het geheel. De interpretatie van een woordpaar als merisme hangt af van de context van een tekst en de duiding ervan. Zo kán het woordpaar ‘de hemel en de aarde’ een merisme zijn en kán het dan slaan op het geheel van de kosmos, maar het kan eveneens een beschrijving zijn van de twee afzonderlijke delen, de hemel en de aarde zoals in de rest van Genesis 1:1-2:4a. Het hangt dus af van de interpretatie van een zinsnede of deze een merisme is of niet; het is steeds opnieuw vast te stellen en geen vaststaand feit.

3.2. Bijbelse teksten (p. 7-11)

In de uitleg van Genesis 1:21 lijkt de uitleg van *bārā* als ‘scheiden’ goed te passen, zegt Baasten. Maar, zo voegt hij toe, dat kan niet waar zijn want in vers 29 spreekt God alleen zijn intentie uit, terwijl vers 21 de uitvoering hiervan aangeeft met het woord *bārā*. En hij spreekt van selectief lezen van mijn kant. De kwestie die al jaren de gemoederen van exegeten heeft beziggehouden is hoe in Genesis 1 de woorden van God (in het Duits: *Wortbericht*) zich verhouden tot de daden van God (in het Duits: *Tatbericht*). In vers 3 spreekt God (*Wortbericht* ‘er zij licht’), en onmiddellijk daarop blijkt dit reeds gebeurd te zijn (‘er en was licht’), zonder dat de tekst Gods uitvoerende handeling vermeldt; hier ontbreekt dus een *Tatbericht*. In vers 6 spreekt God ‘er zij een gewelf te midden van de wateren’, en nu volgt wel in vers 7 een *Tatbericht*: ‘en God maakte (*‘āsā*) het uitspansel’. In vers 9 keren we weer terug naar het patroon van vers 3: hier staat alleen een *Wortbericht* en geen *Tatbericht*. Idem dito in vers 11. In vers 14-16

daarentegen volgt op Gods spreken ('er mogen lichten zijn aan het uitspansel') zowel de mededeling 'en het was zo' als de beschrijving of het *Tatbericht* 'God maakte (*āsā*) de twee grote lichten, de zon en de maan, en de sterren'. Het volgende spreken van God staat in vers 20 ('laten de wateren wemelen'). Hier scheidt God de vissen en de vogels door te spreken. Om op grond van dit vers te concluderen dat God hier alleen een intentie tot scheppen uitdrukt en dat er geen sprake is van een feitelijke uitvoering van die handeling, is een keuze van Baasten die in tegenspraak is met de verzen 3, 9, en 11, waarin God eveneens alleen sprekend scheidt. Net zoals deze verzen, beschrijft vers 20 Gods scheppen van de vissen en vogels alleen met een *Wortbericht*. De vraag is dus wie hier nu selectief leest.

Ten aanzien van Genesis 1:27 bespreekt Baasten de aangeboden verklaring alleen aan de hand van de door mij voorgestelde vertaling. Het probleem van vertalen is echter dat woorden in de ene taal niet precies samenvallen met die in een andere taal. Linguïsten noemen dit 'mapping'. Wat 'snijden', 'breken', 'scheiden', 'splitsen' in het Nederlands betekent overlapt niet precies hetgeen het Engels uitdrukt met 'cutting', 'breaking', 'separating', en 'cleaving'. Daarom dient men eerst de conceptuele inhoud te bestuderen van wat men in de ene taal probeert uit te drukken, en wat die andere taal probeert uit te drukken om de begrippen pas daarna adequaat te kunnen vertalen. Het gaat er dus om de conceptuele inhoud van vers 1:27a-b te bestuderen om die daarna in een vertaling om te zetten. In vers 26 wordt de mens gemaakt (*āsā*) in het *Wortbericht* van God. Deze mens wordt gemaakt 'naar het beeld van God/de goden en op God/de goden gelijkend'. In vers 27a wordt deze mens, die dus wordt gedacht als deelhebbend aan het beeld van God, ruimtelijk gescheiden van God: God zet deze mens die zijn beeld is, op afstand. Uit het volgende vers (vers 28) blijkt dat de mens op aarde wordt geplaatst. God scheidt dus wat plaats betreft de mens van zichzelf. Dit op afstand plaatsen wordt uitgedrukt door het woord *bārā*. En hoe vertaal je dat in goed Nederlands? In het Nederlands vereist het woord 'scheiden' een indirect object, datgene waarvan je iets scheidt. In het Hebreeuws is dat niet het geval en moet je in de vertaling iets als 'van zichzelf' toevoegen. Ten aanzien van Baastens bespreking van Genesis 2:4 kan ik kort zijn. Hij gaat hier uit van een andere tekstindeling, want hij neemt Genesis 2:4b bij de tekst van Genesis 1. Hij beschouwt dus Genesis 1:1-2:4 als een eenheid. Bij mijn weten is hij hierbij een van de weinige moderne exegeten die in Genesis 2 de cesuur niet legt bij vers 4a of bij vers 3, waarbij vers 4a wordt gezien als titel of scharnier tussen de verhalen van Genesis 1:1-2:3 en Genesis 2:4b-3:24 in. Ik had hier wel een duidelijker motivering verwacht, en niet alleen het argument dat vers 4b met vers 4a een prachtig bijbels parallelisme

vormt, compleet met chiasme. In de paragraaf over de toetsing van de hypothese (3.2.4) keren natuurlijk een aantal van dezelfde problemen terug. Vanuit de semantiek valt er meer te zeggen over de tekst van het ostracon en de woorden *qānā* en *bārā* dan Baasten doet. Er kunnen vele woorden gebruikt worden in verband met schepping. Het woord *qānā* (letterlijk ‘verwerven’) functioneert metaforisch in het raamwerk van hiërarchische eigendomsverhoudingen: het ostracon beschrijft El metaforisch als de maker van de hemel en de aarde en daardoor mede als eigenaar van die hemel en aarde. Ook in bijbelse teksten wordt soms gezegd dat God de hemel en de aarde ge-*qānā*-d heeft, dat wil zeggen dat God de hemel en de aarde verworven heeft. Dit wijst op een andere conceptualisering, een andere beeldvorming van God in relatie tot de hemel en de aarde dan het woord *bārā*. Immers, het woord *bārā* functioneert niet in het kader van eigendomsverhoudingen, maar in die van ruimtelijk onderscheid. Kortom, beide termen zijn niet gelijk. Dezelfde tekorten in semantische kennis blijven in het vervolg van de uiteenzettingen van Baasten terugkeren. De Hebreeuwse woorden die in diverse scheppingsteksten in de Hebreeuwse Bijbel voorkomen, functioneren alle in één en hetzelfde semantische veld van de schepping, maar ze drukken daarin telkens een ander idee van de schepping uit. De ene keer wordt God als ‘verwerver’ (*qānā*) voorgesteld, de andere keer als ‘vormer’ (*jāšar*) dan weer als ‘maker’ (*‘āsā, pā‘āl*) of als ‘scheider’ (*bārā*). Daarom ook wordt de ene keer gezegd dat God de hemel maakte (*‘āsā*) en de andere keer dat hij haar uitspande als een tentdoek (*nātā*), of dat God de aarde grondvestte (*qun*) of maakte (*‘āsā*). Al deze woorden zijn geen synoniemen. Ze bewijzen niet dat alles ‘scheppen’ betekent, maar beschrijven ieder op eigen wijze het begin. Dit wijst op de rijkdom aan inhouden die men zich in het oude Israël vormde over het begin en op de beeldende kracht van de onderscheiden woorden in de Hebreeuwse taal.

Tot slot

Zoals gezegd, uiteindelijk zullen alle bijbelteksten waarin het woord *bārā* voorkomt aan een nieuw onderzoek onderworpen moeten worden om de door mij opgestelde hypothese te toetsen. Ik heb veel waardering voor diegenen die de moeite hebben genomen om zich in mijn hypothese te verdiepen, zo ook voor Martin Baasten. Het is echter te betreuren dat hij mijn oratietekst zo slordig heeft gelezen en weergegeven; mogelijk heeft hij zich te zeer laten leiden door de krantenkoppen. Daardoor is er een verkeerd beeld ontstaan van de inhoud van wat ik voorstel. Hopelijk zal dit artikel bijdragen tot meer begrip van wat ik in mijn rede heb bedoeld.

Noten

- 1 Het verschil in betekenis tussen de Qal en Pi'el vormen van werkwoorden kan in het Nederlands verduidelijkt worden met het verschil tussen 'doden' (Qal) en 'vermoorden' (Pi'el); of door Pi'el-achtige werkwoorden als 'hakkelen', 'stotteren'.
- 2 In mijn boek *Reframing Biblical Studies. When Language and Text Meet Culture, Cognition and Context*. Winona Lake 2009, geef ik eerst een beschrijving van het gangbare exegetische onderzoek en van de lacunes in het bestaande onderzoek. Vervolgens presenteer ik een cognitief taalkundige analysemethode en haar theoretische achtergrond en een toepassing van deze analysemethode op vijftien concepten, vijftien woorden (waaronder *bārā*), en op tien bijbelteksten (waaronder Genesis 1). De tekstuele en comparatieve studie van *bārā* is verschenen in *The Journal for the Study of the Old Testament* 34.1 (2009), 3-23. De oratie *Terug naar het begin* is een vereenvoudiging van het tijdschriftartikel met een vertaalslag naar een algemeen publiek.
- 3 In het Hebreeuws staat dit werkwoord vaak in combinatie met het voorzetsel 'tussen', dat anders dan in het Nederlands tweemaal vermeld staat: God maakt een scheiding 'tussen het licht' en 'tussen de duisternis'.
- 4 Daarnaast komt dit werkwoord voor als participium/nomen in vers 6 (het gewelf als scheider van de wateren) of als infinitief in de verzen 14 en 18.
- 5 Jozua 17:15 in de NBG-vertaling 1951 (gecursiveerd is de Nederlandse vertaling van *bārā*) 'Toen zeide Jozua tot hen: Als gij een talrijk volk zijt, trekt dan naar het woudgebied en *kapt u daar ruimte* in het land der Perizzieten en Refaïeten, als het gebergte van Efraïm u te eng is.'
- 6 Ezechiël 21:24 in de NBV-vertaling (gecursiveerd is de Nederlandse vertaling van *bārā*): 'Maak aan het begin van de twee wegen (Statenvertaling 'aan de wegscheiding'), die beide naar een stad leiden, een open plek.'
- 7 Zie mijn oratie voor een bespreking van de dertien bijbelteksten.

Prof. dr. E.J. van Wolde is hoogleraar Exegese van het Oude Testament en Bronteksten van het Jodendom bij de Faculteit der Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Reactie op: ‘Scheppen of scheiden?’

Martin Baasten

Onder dankzegging aan Ellen van Wolde voor haar reactie zal ik mij tot de hoofdzaken beperken. (Een gedetailleerde bespreking is beschikbaar op www.scribd.com.)

Mijn kritiek was tweeledig: 1) het meeste wat Van Wolde te berde brengt over het bijbelse scheppingsverhaal – het betreft een proces van onderscheiding en ordening – was al lang bekend en 2) haar voorstel voor een nieuwe vertaling van het werkwoord *bārā* als ‘scheiden’ is niet steekhoudend.

In haar reactie zegt Van Wolde met betrekking tot punt 1 niet te hebben beweerd dat wat zij schrijft, nieuw is. Haar oratie had ik inderdaad wel zo gelezen, maar uit haar reactie begrijp ik nu dat wij het over dit punt eens zijn.

Wat punt 2 betreft, stelt Van Wolde opnieuw dat *bārā* een handeling aanduidt waarbij God ‘twee (of meer) objecten ruimtelijk van elkaar scheidt’. In mijn eerdere bijdrage heb ik aan de hand van een aantal belangrijke bijbelverzen betoogd dat hiervan geen sprake is, tenzij je de Nederlandse vertaling ombuigt. Dat is wat Van Wolde in mijn ogen doet. Als er in de Hebreeuwse tekst niet twee objecten staan, zo schrijft Van Wolde in haar reactie, ‘moet je in de vertaling iets als “van zichzelf” toevoegen’, omdat ‘woorden in de ene taal niet precies samenvallen met die in een andere taal’ (paragraaf 3.2). Dat laatste is uiteraard waar, maar het betekent niet dat men in de vertaling iets mag toevoegen wat er niet staat en grammaticaal gezien ook niet kan staan. Ik houd daarom vast aan mijn oordeel dat het voorstel om het werkwoord *bārā* op te vatten als een handeling waarbij God ‘twee (of meer) objecten ruimtelijk van elkaar scheidt’ en het te vertalen met ‘scheiden’, moet worden afgewezen.

Dr. M.F.J. Baasten is docent Hebreeuwse filologie aan de Universiteit Leiden.

Naschrift van de redactie:

Met deze bijdragen wordt deze discussie in *Met Andere Woorden* afgesloten.